

Onderzoeksrapport in opdracht van gemeente Rotterdam

Overlast en onderliggende tegenstellingen

Een onderzoek naar veiligheidsbeleving in Pendrecht

Krista Schram

Marnix Eysink Smeets

11 april 2023

Overlast en onderliggende tegenstellingen

Een onderzoek naar veiligheidsbeleving in Pendrecht

Auteurs Krista Schram, Marnix Eysink Smeets

Onderzoekslijnen Publiek Vertrouwen in Veiligheid

Soort object Onderzoeksrapport in opdracht van gemeente Rotterdam

Datum 11 april 2023

Met dank aan:

- **Opdrachtgever gemeente Rotterdam:** Berna Kousemaker (Senior projectleider Subjectieve veiligheid), Michelle Visser (Accounthouder Veilig Charlois), Ronald Bijnaar (wijkmanager Pendrecht), Marcel Merriënboer (wijknetwerker Pendrecht)
- **(Straat-)interviewers:** Eugene Ardjoensing (Data-analist gemeente Rotterdam), Lion Bal (Sociaal cultureel werker Seinpost), Ronald Bijnaar (Wijkmanager Pendrecht), Sjanta Dasrath (Wijkcoach medior gemeente Rotterdam), Mimount Hammouche (Bewoner), Irene Jack (Sociaal wijkbeheerder Woonstad, Berna Kousemaker (Senior projectleider Subjectieve veiligheid), Marcel Merriënboer (Wijknetwerker Pendrecht), Thomas Schippers (Wijkagent), Pieter Snijder (Projectleider sociaal beheer WMO radar), Rick Timmer (Bewoner) Michelle Visser (Accounthouder Veilig Charlois)
- **Medewerkers van het Kenniscentrum Recht & Veiligheid van Hogeschool Inholland:** Martin Blaakman (associate lector Toegang tot Recht), Hawva de Bruin – Kazbogan, Koen Lankhaar, Jossian Zoutendijk ((Docent-)onderzoekers), Sjoerd Keus, Emma Koudstaal, Kalten Rodriguez (Stagiairs Integrale Veiligheidskunde), Saskia Siwoeh (Teamondersteuner)

Inhoudsopgave

Samenvatting	4
1. Inleiding	5
2. Veiligheidsbeleving in kort bestek	7
2.1 Veiligheidsgevoel en veiligheidsbeleving: waar hebben we het over en waar komt het vandaan?	7
2.2 Relevantie in de stedelijke samenleving	10
3. Het onderzoek	12
3.1 Doelstelling en onderzoeksvragen	12
3.2 Onderzoeksopzet en werkwijze	12
3.1.1 <i>Verkennde fase</i>	13
3.1.2 <i>Verdiepende fase</i>	14
3.3 Onderzoekperiode	15
4. Veiligheidsbeleving in Pendrecht: verkennde fase	16
4.1 De wijk in het kort	16
4.2 Veiligheid(sbeleving) in Pendrecht volgens de cijfers	16
4.3 Wat zeggen de bewoners?	17
4.3.1 <i>Beleving van de buurt en de veiligheid</i>	17
4.3.2 <i>Oordeel over het optreden van de overheid</i>	19
4.3.3 <i>Onveilige plekken</i>	21
4.3.4 <i>Wie lijken zich het meest onveilig te voelen?</i>	22
4.4 Wat zeggen professionals en leden van de wijkraad?	22
4.5 Wat zien we in de media?	23
4.6 Conclusies verkennde fase	24
5. Veiligheidsbeleving in Pendrecht: verdiepende fase	25
5.1 Beleving van de buurt, de veiligheid en het optreden van de overheid	25
5.2 Onveilige plekken	28
6. Conclusies	29
7. Aanbevelingen	32
Bronnen	34
Bijlagen	35
Bijlage 1 Topiclijst straatgesprekken bewoners	36
Bijlage 2 Topiclijst groepsinterviews	37
Bijlage 3 Overzicht deelnemers groepsinterviews	38
Bijlage 4 Overzicht geïnterviewde sleutelfiguren	39
Bijlage 5 Ontwikkelingen subjectieve veiligheid in het wijkprofiel: grafieken	40

Samenvatting

De gemeente Rotterdam is het project '*Maak je wijk*' gestart. Doel van het project is een participatieve wijkaanpak te ontwikkelen om de veiligheidsbeleving te versterken, met name in die wijken waar de veiligheidsbeleving van de inwoners, volgens de cijfers in het wijkprofiel, slecht is. Pendrecht is in dit kader gekozen als één van de wijken waarmee wordt gestart.

Het lectoraat Publiek Vertrouwen in Veiligheid is bij aanvang van het gemeentelijke project gevraagd in kaart te brengen waar, wanneer en bij wie vooral sprake is van onveiligheidsbeleving in Pendrecht en inzicht te krijgen in de factoren die daarop van invloed zijn. Het onderzoek moet aanknopingspunten bieden voor het ontwikkelen van concrete perspectieven om die veiligheidsbeleving waar nodig en mogelijk te verbeteren.

Gesprekken met in totaal 172 bewoners, elf ambtenaren en wijkprofessionals en vijf sleutelfiguren vormden de kern van dit onderzoek, aangevuld met analyses van de cijfers in het wijkprofiel, observaties en het beeld in de (sociale) media.

Uit het onderzoek komt naar voren dat ervaren *overlast* de veiligheidsbeleving in Pendrecht aantast. Vooral overlastgevend gedrag van kwetsbare mensen zoals verslaafden en psychiatrisch patiënten zijn van invloed op het veiligheidsgevoel. Zij fungeren voor veel Pendrechters min of meer als '*signal people*'; mensen die bewoners de indruk geven dat het met de veiligheid in de buurt niet goed zit. Hun aanwezigheid rond metrostation Slinge en Winkelcentrum Plein 1953 draagt er ook aan bij dat deze specifieke locaties worden gezien als '*signal places*'; drukbezochte plekken die bewoners de indruk geven dat het met de veiligheid in wijk de verkeerde kant op gaat. Verder wordt geconcludeerd dat criminaliteit een rol speelt in de veiligheidsbeleving van bewoners. Mede onder invloed van (sociale) media is bij bewoners het beeld ontstaan dat in Pendrecht veel ernstige vormen van criminaliteit voorkomen. Tot slot is gebleken dat overlast en criminaliteit (nog) sterker van invloed zijn op de veiligheidsbeleving van ouderen (65+) dan van andere groepen in de wijk. Zij zijn vaker bang om slachtoffer te worden van criminaliteit en vertonen meer vermijdingsgedrag.

In de onveiligheidsbeleving van ouderen met een Nederlandse achtergrond speelt naast (fysieke) kwetsbaarheid ook de manier waarop ze de sociale omgeving ervaren een belangrijke rol. Uit het onderzoek blijkt dat zij zich vervreemd voelen van hun omgeving, omdat zij zich er niet meer in herkennen. Dit gevoel van *vervreemding* heeft invloed op de veiligheidsbeleving. Sommige ouderen beledigen of negeren mensen met een migratieachtergrond of praten haatdragend over hen. En dat blijft niet zonder gevolgen. Het onderzoek laat zien dat ouderen met een migratieachtergrond zich, om confrontaties en escalatie te voorkomen, zo onopvallend mogelijk gedragen en zich terugtrekken. We spreken in dit verband van *verstilling*.

De opgave wijkbreed verandering te brengen in de ervaren overlast en (angst voor) criminaliteit is omvangrijk en vergt een lange adem. Geadviseerd wordt te beginnen met een zichtbare en geloofwaardige aanpak van de geconstateerde *signal places*; metrostation Slinge en het winkelcentrum Plein 1953. Die kan bewoners in Pendrecht en ouderen in het bijzonder op relatief korte termijn het vertrouwen geven dat serieus werk wordt gemaakt van de veiligheid in de wijk. Daarnaast wordt geadviseerd ook de complexe dynamiek van 'vervreemding' en 'verstilling' bij te horens te pakken, omdat die voor de veiligheidsbeleving van ouderen essentieel is gebleken. Aangeraden wordt daarbij beproefde methodieken te gebruiken en experts op het gebied van polarisatie te betrekken.

1. Inleiding

De gemeente Rotterdam is het project *'Maak je wijk'* gestart. Doel van het project is een participatieve wijkaanpak te ontwikkelen om de veiligheidsbeleving te versterken, met name in die wijken waar de veiligheidsbeleving van de inwoners relatief slecht is.

De gemeente ziet in het Wijkprofiel Rotterdam (2014-2020)¹ dat de kloof tussen de objectieve veiligheid en subjectieve veiligheid steeds groter wordt. Terwijl de objectieve veiligheid door de jaren heen gestaag is verbeterd, is de subjectieve veiligheid in een aantal wijken sterk gedaald. Bewoners voelen zich daar minder veilig dan je op basis van de objectieve cijfers zou verwachten.

Uit onderzoek is bekend dat een gevoel van veiligheid beïnvloed wordt door uiteenlopende factoren. Ervaring met 'criminaliteit' ('objectieve veiligheid') is er daar slechts één van. Persoonlijke factoren, zoals leeftijd, geslacht, gezondheid, veerkracht en sociale status spelen minstens zozeer een rol. Maar ook sociale cohesie, de kwaliteit van de buitenruimte, het vertrouwen in en zichtbaarheid van de overheid, berichtgeving in de media of het algemeen maatschappelijk klimaat blijken van invloed.

De gemeente Rotterdam geeft aan dat dergelijke inzichten al ingang hebben gevonden in het werk van de organisatie en haar maatschappelijke partners. Daarbij is grote vooruitgang geboekt. Zo is de manier van communiceren over veiligheid in de loop der jaren aangepast, en bij het werken in de wijken wordt niet alleen meer gekeken naar de objectieve veiligheid, maar steeds vaker ook naar de achterliggende gevoelens van onveiligheid. Dat stemt de gemeente Rotterdam tot tevredenheid, maar tegelijkertijd beseft men er daarmee nog niet te zijn. Uit het wijkprofiel blijkt immers dat de score op veiligheidsbeleving in bepaalde wijken structureel laag en/ of blijft dalen.

Met het project *'Maak je wijk'* wil de gemeente Rotterdam daarom een volgende stap zetten. Doel van het project is een methode te ontwikkelen én uit te voeren om de veiligheidsbeleving in wijken en buurten aan te pakken op een manier die nauw aansluit bij de (veiligheids-)behoeften van bewoners in die wijken en buurten. Het project ging in 2022 van start in twee wijken:

- Pendrecht (ongeveer 12.000 inwoners verspreid over vier buurten)
- Beverwaard (ongeveer 12.000 inwoners verspreid over vijf buurten)

De projectleider van het project ziet onderzoek naar de veiligheidsbeleving van inwoners van deze wijken als een essentieel onderdeel van het project en heeft ons lectoraat gevraagd dit onderzoek uit te voeren. In deze rapportage doen wij verslag van de uitkomsten van het onderzoek dat wij in Pendrecht hebben uitgevoerd.

Leeswijzer

Hoofdstuk 2 bevat een kort overzicht van wat uit de wetenschap bekend is over veiligheidsbeleving: wat het is, hoe het tot stand komt en – vooral – waarom het relevant is voor de kwaliteit van de stedelijke samenleving.

In hoofdstuk 3 geven wij een verantwoording van het uitgevoerde onderzoek. Hoofdstuk 4 bevat de beschrijving van onderzoeksbevindingen uit de verkennende fase. In hoofdstuk 5 volgen de bevindingen uit de verdiepende fase. In hoofdstuk 6 wordt een aantal conclusies getrokken. In hoofdstuk 7 worden aanbevelingen gedaan met het doel

¹ Bij de start van het onderzoek waren de cijfers in het Wijkprofiel voor 2022 inmiddels ook bekend. Deze hebben wij in onze secundaire analyses meegenomen.

een richting (mee) te geven bij de ontwikkeling van interventies in het kader van het gemeentelijke project *'Maak je wijk'*.

2. Veiligheidsbeleving in kort bestek

In dit hoofdstuk schetsen we kort – en op een populairwetenschappelijke manier – wat kernpunten van het fenomeen ‘veiligheidsbeleving’. Het zijn punten om mee rekening te houden bij het duiden, onderzoeken én beïnvloeden van dat fenomeen. We gaan kort in op wat het is, waardoor het ontstaat en welke gevolgen het *kán* hebben in de stedelijke samenleving. Het vormt ook het theoretisch kader dat wij gebruiken bij het uitvoeren van het onderzoek.

2.1 Veiligheidsgevoel en veiligheidsbeleving: waar hebben we het over en waar komt het vandaan?

Het *veiligheidsgevoel* van mensen vormt een onderdeel van hun *veiligheidsbeleving*. Dat is de totale set van gedachten, oordelen, gevoelens rond hun veiligheid, mét de daarmee samenhangende gedragingen. Bij de gedachten gaat het dan bijvoorbeeld om de inschattingen van mensen van de aard en omvang van criminaliteit en wanordelijk gedrag in de buurt en van het risico daarvan slachtoffer te worden. Bij de gevoelens gaat het om angst, onzekerheid, of verontwaardiging, maar vaak ook om boosheid. Mensen passen op basis van die gedachten en gevoelens tenslotte ook vaak hun gedrag aan. Door een blokje om te lopen, door niet alleen de straat op te gaan, door te praten met anderen over wat men ervaart of door samen wat beter op te letten op wat er in de buurt gebeurt. Maar soms ook door andere groepen dan henzelf te mijden, te verhuizen of zelfs anders te gaan stemmen. Die gedachten, gevoelens en gedragingen hangen sterk met elkaar samen. Het *veiligheidsgevoel* kan daarom het beste begrepen worden door de blik te richten op die bredere *veiligheidsbeleving*.

Een gevoel van onveiligheid komt niet alleen maar door criminaliteit

In de beleidspraktijk wordt vaak aangenomen dat een gevoel van onveiligheid rechtstreeks voortkomt uit het niveau van criminaliteit in een specifieke situatie. Dat betekent dat er meteen een vergelijking wordt gemaakt tussen de (gemeten) veiligheidsbeleving en de (gemeten) criminaliteit. En dan wekt het nogal eens verbazing dat de veiligheidsbeleving zich redelijk los kan ontwikkelen van de geregistreerde criminaliteit. Daar zijn meerdere verklaringen voor. Ten eerste komt het gevoel van onveiligheid voort uit een inschatting van wat er *kan* gebeuren. Criminaliteit kan daarvoor een aanwijzing zijn, maar ook zonder dat er al sprake is van werkelijke criminaliteit kan een omgeving veel signalen bevatten die wijzen op een *risico*. Op die signalen komen wij nog terug. Een (hoog) gevoel van onveiligheid kan er ook toe leiden dat delicten niet worden aangegeven. Of dat mensen zich zó beperken in hun gedrag dat zij inderdaad minder slachtoffer worden, maar op een manier die hen overmatig beperkt. In beide gevallen lijkt op basis van de politiestatistieken dat er weinig aan de hand is, terwijl dat juist *voortkomt uit* een hoog gevoel van onveiligheid.

Het resultaat van twee inschattingen

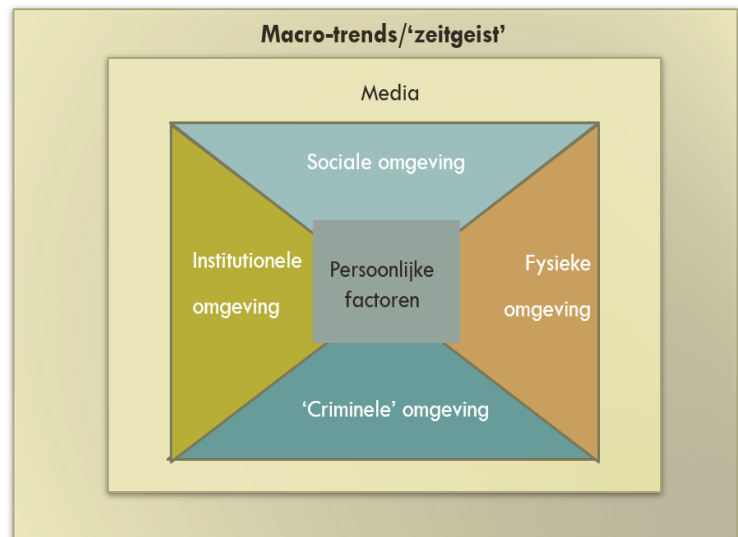
In de kern is veiligheidsbeleving het resultaat van een optelsom van twee inschattingen die mensen continu maken, meestal automatisch en onbewust. De eerste inschatting is *wat zijn de risico's en bedreigingen?* De tweede inschatting is: *(hoe) kan ik die hanteren?*

Het beeld van de *risico's en bedreigingen* kan in de eigen buurt bijvoorbeeld ontstaan door het concreet zien van overlast en criminaliteit of van gedragingen die daarop kunnen wijzen. Of door het daarover horen van vrienden en bekenden. Maar het kan ook komen door tekenen van verloedering in de fysieke omgeving of door de aanwezigheid van 'andere' mensen die lastig in te schatten zijn. Of door het optreden van instanties en door het zien van mediaberichten over onveiligheid bijvoorbeeld.

Bij de inschatting van de manier waarop en mate waarin *die risico's te hanteren* gaat het allereerst om de mate waarin mensen *zelf* denken in staat te zijn de dreiging af te wenden of de gevolgen ervan te dragen. Maar het gaat ook om wat men denkt dat anderen zullen doen, zoals buurtgenoten of mensen uit het eigen netwerk. Of wat instanties doen of zullen doen, zoals politie, de gemeente, de woningbouwvereniging.

De inschattingen ontstaan in een complex samenspel van signalen en factoren

De inschattingen die we hierboven beschreven ontstaan door een complex samenspel van uiteenlopende factoren uit de omgeving én van factoren die voortkomen uit met eigenschappen van de personen zelf. Die factoren hebben we grafisch samengevat in onderstaand schema, wat we hierna nog zullen toelichten. Elke keer weer blijft de veiligheidsbeleving in een specifieke situatie te berusten op een complex samenspel van meerdere factoren uit het schema. Die factoren en dat samenspel kunnen in een andere situatie weer heel anders zijn. Dat heeft – ook voor de situatie in Pendrecht, ook voor dit onderzoek – een belangrijke consequentie: veiligheidsgevoel kan alleen goed begrepen worden door die heel systematisch op een zo concreet mogelijk niveau te bekijken, zoals op het niveau van een wijk of buurt. Dat is dan ook de insteek die in dit onderzoek zal worden genomen.

Figuur 1 factoren die van invloed zijn op de veiligheidsbeleving. Uit: Eysink Smeets (2013)

In het onderstaande lichten we de verschillende velden uit het schema nog even verder toe.

Situationele factoren

Allereerst zijn de kenmerken van belang van de situatie waarin het veiligheidsgevoel zich vormt. Zoals de kenmerken van een buurt. Die *situationele factoren* liggen in vier omgevingen:

1. De *sociale omgeving*. Het gaat hier om de bevolkingssamenstelling, de mate waarin deze stabiel is of verandert en kenmerken zoals sociale cohesie en de sociale controle. Is er sprake van onderlinge bekendheid en betrokkenheid? Voelen mensen zich thuis? In hoeverre ervaren mensen collectieve redzaamheid?
2. Dan de *fysieke omgeving*. Is de omgeving overzichtelijk, beheersbaar, voorspelbaar en aantrekkelijk? Straalt deze uit dat er voor wordt gezorgd? En is het voor de juiste personen toegankelijk of juist ontoegankelijk?

3. Met de *criminele omgeving* bedoelen we overlast gevend gedrag of criminaliteit en de tekenen die daarop kunnen wijzen, zoals de aanwezigheid van mensen of symbolen die met criminaliteit of asociaal gedrag geassocieerd worden. Wat vooral doorwerkt in de veiligheidsbeleving zijn delicten of vormen van overlast die mensen de indruk geven dat de sociale, morele of fysieke orde in hun omgeving in gevaar is: zogenaamde *signal crimes*.
4. Met de *institutionele omgeving* bedoelen we de organisaties en professionals die – direct of indirect – iets aan de veiligheid kunnen doen. Lijken zij de door burgers ervaren onveiligheid te zien, te begrijpen en er iets aan te doen? Een – in de ogen van de burgers – adequate manier van handelen kan het veiligheidsgevoel versterken, als dit niet het geval is kan het ook het veiligheidsgevoel verslechteren.

Persoonlijke factoren

Hoe de inschattingen van mensen uitpakken heeft niet alleen te maken de signalen uit hun omgeving, maar ook in hoge mate met henzelf. Zien zij zichzelf (of hun naasten) als aantrekkelijk slachtoffer? Hebben zij een grote behoefte aan voorspelbaarheid en orde, of kunnen zij relatief gemakkelijk omgaan met onzekerheid? Denken zij een dreiging of de gevolgen daarvan het hoofd te kunnen bieden? Dat soort aspecten verklaart een aanmerkelijk deel van verschillen in veiligheidsbeleving tussen mannen en vrouwen of ouderen en jongeren, maar ook tussen mensen (of buurten) met een sterkere of minder sterke sociaaleconomische positie. Daarbij wordt de beleving van *sociale* (on)veiligheid mede aangeblazen door een beleving van meer *existentiële* (on)veiligheid.

Heb je toch al het gevoel dat je ‘in de hoek zit waar de klappen vallen’, dan kan dit ook naar boven komen in een grotere gevoeligheid voor sociale (on)veiligheid. De persoonlijke factoren hebben een aanmerkelijk effect op de veiligheidsbeleving, maar zijn vanuit het beleid maar beperkt te beïnvloeden. Desondanks is het wel van belang om deze factoren per buurt in kaart te brengen, omdat de bevolkingssamenstelling verschillen in veiligheidsbeleving tussen buurten (mede) deze verschillen kan verklaren.

Media

Tenslotte worden de inschattingen van mensen (van zowel dreiging en risico als van de mogelijkheid daar wat aan te doen) gevoed door berichten uit de media. Daarbij moeten we natuurlijk ook rekening houden met social media. Die hebben de manier waarop mensen zich een beeld vormen van de veiligheid waarschijnlijk sterk veranderd, óók doordat het de mogelijkheid voor mensen om hun ervaringen en angsten te delen sterk hebben vergroot. Tegelijk bieden sociale media nieuwe manieren om onveiligheid het hoofd te bieden, bijvoorbeeld door vormen van collectieve participatie.

Macro-trends en 'Zeitgeist'

Algemene trends in de samenleving, waaronder ook ongenoegen en zorg over de richting waarin de samenleving zich ontwikkelt ('Zeitgeist') kunnen tenslotte ook de beleving van veiligheid beïnvloeden. Dat speelt vermoedelijk wat minder mee in de veiligheidsbeleving in een specifieke situatie (zoals de eigen buurt), maar wel in de beleving van veiligheid 'in het algemeen'. Op dat verschil gaan we in het navolgende nog even in.

Veiligheid in de buurt, de stad, het land

Mensen maken meerdere inschattingen van de veiligheid. Van de veiligheid in hun eigen, directe nabijheid, zoals in hun eigen buurt. Van de veiligheid 'verderop', zoals die in de hele stad. Men maakt ook, nog algemener, een inschatting van de veiligheid 'in het land'. Daarbij is vrijwel altijd te zien dat men de veiligheid als steeds 'slechter' inschat naarmate het verder weg is. Meerdere factoren dragen daaraan bij, maar een belangrijke is dat men bij het beeld 'verder weg' steeds minder kan putten uit eigen ervaring, maar af moet gaan op wat men van anderen – zoals via de media – hoort.

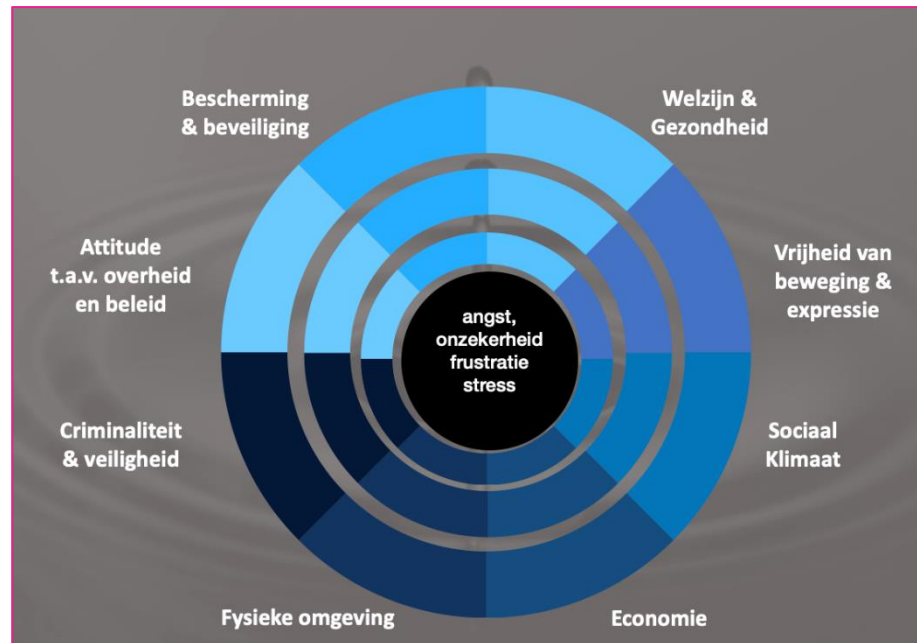
2.2 Relevantie in de stedelijke samenleving

Als mensen de dreiging (met de mogelijke gevolgen daarvan) als kleiner inschatten dan de mogelijkheden om die (zelf of met anderen) het hoofd te bieden zien mensen wellicht wel een risico, maar zonder veel verdere consequenties. Men ziet het als een hanteerbaar risico en stelt hooguit op een heel functionele manier z'n gedrag wat bij, zonder dat dat verder schadelijke consequenties oplevert. Voor de meeste mensen en de meeste buurten in Nederland is dat de meest voorkomende situatie. Het wordt alleen anders als mensen relatief veel onveiligheid ervaren: dan kunnen aanpassingen van zowel houding als gedrag volgen die zowel het eigen welzijn als het functioneren van de buurt aantasten.

Een hoog gevoel van onveiligheid kan allereerst de manier waarop mensen hun omgeving bekijken beïnvloeden. Sommigen worden alerter en gevoeliger voor tekenen van onveiligheid, waardoor zij alleen maar nóg meer tekenen van onveiligheid oppikken. Anderen wenden juist de blik af, trekken zich terug op zichzelf of ontkennen liever de signalen om hen heen. Interpersoonlijk vertrouwen neemt af, wantrouwen neemt toe. Mensen vermijden risicovolle plaatsen of tijden en/of nemen preventieve of beschermende maatregelen. Dergelijke reacties tasten bij sommigen het welzijn en de gezondheid aan. Maar bovenal werken de individuele reacties bij elkaar ook vervolgreacties op het collectieve niveau in de hand. Sociale cohesie en sociale controle nemen af. Mensen die de buurt kúnnen verlaten doen dat. De fysieke omgeving krijgt een ander aanzien. Het kan zelfs zijn dat de buurteconomie eronder lijdt, omdat zakendoen in de buurt minder gemakkelijk wordt. Tenslotte kan het ook zijn dat de houding ten opzichte van instituties (politie, gemeente, politiek) verandert en de samenwerking daarmee onder druk komt te staan. Bij elkaar leiden die ontwikkelingen er helaas ook toe dat criminaliteit juist meer in plaats van minder vrij spel krijgt, waardoor de veiligheid én de veiligheidsbeleving nog weer verder afneemt. In de criminologie is dat proces ooit de *spiral of decay* genoemd: de spiraal van achteruitgang (Skogan, 1986).

Gelukkig is dat geen onomkeerbaar proces. Met name in de afgelopen twintig jaar hebben we in Nederland geleerd dat het ook mogelijk is om weer een spiraal omhoog in gang te zetten (zie bv. Eysink Smeets, 2016)

Een hoog gevoel van onveiligheid zou je dus kunnen zien als een steen in de vijver van de buurtsamenleving, die eerste individuen raakt, maar daarna op verschillende manieren doorwerkt in het weefsel van de gehele buurt (zie figuur 2).

Figuur 2 terreinen van de samenleving waarop veiligheidsbeleving doorwerkt als 'steen in de vijver'. Uit: Eysink Smeets, 2021

Verantwoording

De inhoud van dit hoofdstuk is een populairwetenschappelijke weergave van de wetenschappelijke inzichten die gebruikt zijn als theoretisch kader voor dit onderzoek. De tekst is in belangrijke mate ontleend aan Eysink Smeets (2016) *Veiligheidsbeleving in Rotterdam* en Eysink Smeets (2021) *Fear drop and fear change. Perceptions of security in the 21st century. Their formation, trends and impact in society.*

3. Het onderzoek

3.1 Doelstelling en onderzoeksvragen

De doelstelling van het onderzoek is zicht te krijgen op waar, wanneer en bij wie sprake is van een *problematische* onveiligheidsbeleving in Pendrecht en inzicht te krijgen in de factoren die daarop van invloed zijn.

We spreken van ‘problematisch’ wanneer een beleving van (on)veiligheid op verschillende manieren schadelijk doorwerkt op het welbevinden en functioneren van individuen, groepen/gemeenschappen of buurten.

Het onderzoek moet op een zodanige manier gebeuren, dat dit de betrokkenen bij het project aanknopingspunten biedt voor het ontwikkelen van concreet handelingsperspectief om die veiligheidsbeleving waar nodig en mogelijk te verbeteren.

De centrale vraag bij dit onderzoek is:

Bij welke bewoners, op welke plekken en momenten is sprake van een problematische onveiligheidsbeleving in Pendrecht?

Wij hanteren daarbij de volgende deelvragen:

1. *Waar bestaat onveiligheidsbeleving in Pendrecht precies uit?*
2. *Bij welke bevolkingssegmenten, buurten, plaatsen en / of tijden is sprake van problematische onveiligheidsbeleving?*
3. *Wat zijn de belangrijkste factoren die dat kunnen verklaren?*
4. *Zijn er (andere) factoren aanwijsbaar die (andere) bewoners tegen de werking van dergelijke factoren lijken te beschermen?*

3.2 Onderzoeksopzet en werkwijze

Het onderzoek is uitgevoerd in twee fasen: een verkennende en een verdiepende fase. In de verkennende fase is wijk breed gekeken waar onveiligheidsbeleving in Pendrecht uit bestaat en in welke bevolkingssegmenten, buurten, plaatsen en / of tijden daarvan vooral sprake is. In de verdiepende fase is verder ingezoomd op een groep waarin sprake bleek van *problematische* onveiligheidsbeleving en een plek in de wijk die naar voren kwam als een ‘signal place’: een locatie die bewoners het gevoel geeft dat het met de wijkveiligheid de verkeerde kant opgaat.

In het onderzoek is een *mixed methods* – *aanpak* gehanteerd waarbij gebruik is gemaakt van verschillende onderzoeksmethoden en databronnen. Het combineren van verschillende typen bronnen en onderzoeksmethoden (triangulatie) draagt bij aan de betrouwbaarheid en robuustheid van de onderzoeksresultaten. De kern van de *mixed methods*-aanpak bestond uit:

- Secundaire analyse van data in het wijkprofiel
- Straatgesprekken met bewoners Groepsgesprekken met wijkprofessionals en (leden van) de wijkraad.
- Diepte-interviews met sleutelfiguren / ‘buurtkenners’
- Observaties
- (Sociale) media-analyse

3.1.1 Verkennende fase

Secundaire analyse van data in het wijkprofiel

Als startpunt van de verkennende fase is een analyse gemaakt van de veiligheidsindex, die onderdeel uitmaakt van het wijkprofiel. Er is in kaart gebracht hoe scores op veiligheidsbeleving zich in de periode 2014 – 2022 hebben ontwikkeld in Pendrecht en ten opzichte van de benchmark; het gemiddelde van Rotterdam. Gekeken is ook welke onderliggende indicatoren deze ontwikkeling kunnen verklaren. Eenzelfde analyse is gedaan voor thema's in het wijkprofiel die in het licht van subjectieve veiligheid relevant zijn.

Straatinterviews met 96 bewoners

In de verkennende fase zijn straatinterviews afgenomen met bewoners van Pendrecht (zie topiclijst in bijlage 1). Deze vonden overdag plaats op meerdere momenten doordeweeks en in het weekend. De straatinterviews zijn afgenomen door studenten en onderzoekers van Hogeschool Inholland samen met actieve bewoners en professionals werkzaam in Pendrecht, waaronder de wijkmanager, de wijknetwerker, een wijkagent, een sociaal beheerder woningcorporatie Woonstad en medewerkers van welzijnsorganisaties.

Voorafgaand heeft het lectoraat instructie en training verzorgd aan alle veldwerkers met het doel de betrouwbaarheid en kwaliteit van de straatinterviews en de interviewtranscripten te borgen. Voor deze participatieve opzet is gekozen, opdat professionals in het gebied al in een vroeg stadium bekend raken met het concept veiligheidsbeleving en inzicht krijgen in wat op dat gebied leeft onder bewoners. Op die manier wordt de kennis over het thema vergroot in de wijk en draagvlak gecreëerd voor de interventiefase na het onderzoek.

In de verkennende fase zijn 96 bewoners bevraagd, verspreid over de verschillende buurten binnen de wijk. Daarbij is bewaakt dat verschillende bevolkingssegmenten naar leeftijd, geslacht en afkomst redelijk evenredig vertegenwoordigd waren. In de totale steekproef zijn mannen, jongeren en bewoners met een migratieachtergrond² (licht) ondervertegenwoordigd. Zo is 40% van de ondervraagden man, terwijl in de totale populatie 50% man is. Verder is 11% van de geïnterviewden 15-24 jaar oud, terwijl 16% van de wijkbewoners tot die leeftijdscategorie behoort. Tot slot heeft 63% van de respondenten een migratieachtergrond, terwijl in de wijk als geheel 73% dat heeft.

Aan bewoners is allereerst gevraagd hoe zij het wonen in de buurt ervaren. (Door)gevraagd is ook naar positieve en negatieve aspecten van de buurt. Beginnen met deze open, 'luchtige' vraag verlaagde de drempel om in contact te komen met bewoners. Daarnaast kregen we op die manier een beeld van de mate waarin (on)veiligheid een top-of-mind thema is in de hoofden van bewoners. Vervolgens is gevraagd hoe bewoners de veiligheid in de buurt ervaren en waar dat door komt. Door middel van doorvragen, is geprobeerd een zo concreet mogelijk beeld te krijgen van wat zich waar en wanneer afspeelt, welke factoren onveiligheidsbeleving in de hand werken of het gevoel van veiligheid juist versterken. Verder is gevraagd of er specifieke plekken

² In het rapport wordt gesproken over bewoners 'met een migratieachtergrond' en bewoners 'met een Nederlandse achtergrond'. Deze indeling is gebaseerd op het rapport *'Migratie en classificatie: naar een meervoudig migratie idioom'* (WRR, 2016). Alleen bewoners die gevraagd naar hun afkomst 'Nederlands' hebben geantwoord, zijn geclassificeerd als bewoners met 'een Nederlandse achtergrond'. Het onderscheid tussen bewoners 'met een migratieachtergrond' en 'met een Nederlandse achtergrond' is alleen gemaakt daar waar bevindingen tussen deze groepen verschillen. Wanneer dat niet het geval is, wordt gesproken over 'bewoners'.

zijn in de wijk die men onveilig vindt en of er plekken zijn die men om die reden vermijdt. Tot slot, is bewoners gevraagd naar hun oordeel over het optreden van de overheid (gemeente, politie en handhaving) in Pendrecht.

Groepsinterviews met elf ambtenaren en wijkprofessionals, vier leden van de wijkraad

Naast straatinterviews met bewoners zijn ook drie groepsinterviews afgenomen met gemeenteambtenaren en wijkprofessionals uit de domeinen van veiligheid, welzijn en wonen. Ook is een aantal leden van de wijkraad geïnterviewd. (zie bijlage 3 voor een overzicht van deelnemers aan de groepsinterviews). Tijdens de groepsinterviews is de deelnemers gevraagd hoe zij denken dat bewoners de wijk en de veiligheid ervaren en hoe groepen en / of locaties daarin van elkaar verschillen. Verder is gevraagd naar factoren die daarop in hun ogen van invloed zijn. (zij topiclijst in bijlage 2)

Met een wijkagent is op een later moment een apart interview afgenomen, omdat het hem agendatechnisch niet lukte aan een groepsinterview deel te nemen.

(Sociale) media-analyse

Tijdens de straatinterviews is aan bewoners gevraagd in welke (social) media zij weleens berichten tegenkomen over Pendrecht. In antwoord op deze vraag zijn het social media platform 'Like-je-wijk', RTV Rijnmond, het Algemeen Dagblad en de NOS het vaakst genoemd. Vervolgens is over de periode mei 2020 – mei 2022 de aard van de berichtgeving in deze media geanalyseerd. Doel is te bepalen welk beeld op die manier ontstaat over (de veiligheid in) Pendrecht en hoe dit beeld zich verhoudt tot wat uit de straatinterviews naar voren is gekomen.

Observatie

Op basis van de analyse van de straatinterviews is een lijst opgesteld van locaties die bewoners het vaakst hadden genoemd als plekken in de wijk die zij onveilig vinden en / of vermijden. Een onderzoeker heeft die locaties samen met een wijkagent in de avond bezocht en geobserveerd aan de hand van een observatielijst. Die lijst was opgesteld op basis van wat bewoners over die locaties tijdens de straatinterviews naar voren hadden gebracht. Deze wijkagent is tijdens de observatieronde om nadere uitleg en duiding gevraagd.

3.1.2 Verdiepende fase

Omdat de verkennende fase aanwijzingen opleverde dat vooral ouderen (65+) zich bovengemiddeld onveilig voelen in de wijk is ervoor gekozen op deze groep nader in te zoomen in de verdiepende fase. Daarnaast werd metrostation Slinge in de verkennende fase het vaakst genoemd als onveilige plek. Daarom is ook daarover aanvullende informatie verzameld.

Straatinterview met 64 ouderen (65+) en een groepsinterview met 8 migrantenouderen

In de verdiepende fase zijn daarom nog eens 64 straatinterviews afgenomen met bewoners uit de oudere leeftijdsgroep. Daarin werden dezelfde vragen gesteld als aan bewoners in de verkennende fase. Deze straatinterviews zijn afgenomen op meerdere (zomerse) momenten, overdag, op en rond locaties die veel ouderen bewonen of bezoeken:

- Plein 1953
- Vlissingenplein
- Zuiderkroon
- Ostreaflat

Kort na de straatinterviews is nog een groepsinterview afgenomen met acht ouderen met een migratieachtergrond.

Diepte-interviews met sleutelfiguren

Verder zijn in de verdiepende fase ook diepte-interviews afgenomen met vijf sleutelfiguren, te weten twee professionals van WMO-Radar en drie actieve bewoners die veel met ouderen in Pendrecht in contact komen. (zie bijlage 4 voor een overzicht van geïnterviewde sleutelfiguren)

3.3 Onderzoekperiode

De straat- en groepsinterviews in de verkennende fase zijn uitgevoerd in april en mei 2022. De uitkomsten daarvan zijn begin juni gepresenteerd in de wijk bij Stichting Vitaal Pendrecht. Bij de presentatie waren ambtenaren, wijkprofessionals en actieve bewoners aanwezig van wie de meesten eerder hadden meegedaan aan het afnemen van de straatinterviews en/of zelf hadden deelgenomen aan een groepsinterview. Dezelfde presentatie is gegeven aan de begeleidingscommissie die opdrachtgever gemeente Rotterdam heeft ingesteld. In augustus heeft de observatie met een wijkagent plaatsgevonden.

De onderzoeksresultaten van het totale onderzoek zijn eind oktober in wijkcentrum Seinpost wederom gepresenteerd aan ambtenaren, wijkprofessionals en bewoners. Eind november is een presentatie gegeven aan de begeleidingscommissie. Opmerkingen die naar aanleiding daarvan werden gemaakt, zijn verwerkt in de rapportage.

4. Veiligheidsbeleving in Pendrecht: verkennende fase

4.1 De wijk in het kort

Pendrecht is een naoorlogse wijk aan de zuidrand van Rotterdam. Door de ruime opzet, brede straten en groene karakter wordt Pendrecht ook wel één van de Zuidelijke Tuinsteden genoemd. De laatste jaren zijn in delen van de wijk veel verouderde en kleine woningen vervangen door ruim opgezette nieuwbouw, zoals in de Zierikzeebuurt en Herkingenbuurt. Eind 2008 is in Pendrecht-Zuid een start gemaakt met de nieuwbouw van eengezinswoningen, seniorenflats en appartementen, bedoeld voor een mix van gezinnen, ouderen en starters. (Wijkprofiel, z.d.).

Volgens de statistieken van 2022 staan er in Pendrecht in totaal 5.555 woningen met een gemiddelde WOZ-waarde van €201.000. Zo'n een derde van het woningbestand bestaat uit koopwoningen (31%); 56% wordt door woningcorporaties verhuurd. Ruwweg één op de vijf (22%) van de woningen zijn na 2000 gebouwd; de leegstand betreft 5%.

In de wijk stonden in 2022 12.359 inwoners geregistreerd. Circa driekwart daarvan heeft een migratieachtergrond (61% niet-Westers en 13% Westers). In de afgelopen jaren is het percentage van mensen met een migratieachtergrond gestegen, een stijging die niet toe te schrijven is aan een specifieke groep.

Vergeleken met het gemiddelde van de Gemeente Rotterdam kent Pendrecht een overwegend evenredige verdeling van leeftijden, met slechts een lichte ondervertegenwoordiging van mensen tussen de 15-25 jaar. Minder mensen (13%) zijn hoog opgeleid dan de totale bevolking van de Gemeente Rotterdam (31%); ook het gemiddeld jaarinkomen ligt met €20.600 onder het gemiddelde van Rotterdam (€27.200). In totaal leeft 8% van de inwoners van Pendrecht van een bijstandsuitkering (ten opzichte van 5% in Rotterdam als geheel; bron: Allecijfers.nl, 2022a; Allecijfers.nl 2022b).

4.2 Veiligheid(sbeleving) in Pendrecht volgens de cijfers

Veiligheidsbeleving

De veiligheidsindex die onderdeel uitmaakt het Wijkprofiel laat zien dat de score op veiligheidsbeleving in Pendrecht structureel lager is dan het gemiddelde in Rotterdam. Wel is vanaf 2016 een verbetering zichtbaar, behalve in 2020. In dat jaar laat de score een opmerkelijk dip zien. Van de drie indicatoren die in het Wijkprofiel samen de score op veiligheidsbeleving bepalen is het vooral de 'tevredenheid met het wonen in de buurt' die een verbetering laat zien. De twee andere indicatoren 'vermijdingsgedrag' en 'gepercipieerde slachtofferkans' zijn relatief stabiel gebleven.

Ervaren overlast

Kijkend naar de veiligheidsindex springt met name de slechte score van Pendrecht op subjectieve overlast in het oog in vergelijking met andere onderwerpen en het Rotterdams gemiddelde. Daarnaast is het percentage bewoners dat aangeeft overlast te ervaren in de loop van de jaren ook nog eens toegenomen. Met name de score op ervaren *drugsoverlast* valt op. Deze laat in de periode 2016 tot 2020 ook op alle sub-

indicatoren (ervaren drugsoverlast in de eigen buurt, heen en weer geloop van verslaafden op straat, handel in drugs op straat in de eigen buurt) een stijging zien.

Een stijging is ook zichtbaar in de ervaren *overlast van jongeren*. In de periode 2016 – 2020 geeft een toenemend percentage aan overlast te ervaren van jongeren die schreeuwen en/of ruziemaken op straat in de eigen buurt. In de periode 2020 – 2022 is op deze sub-indicatoren echter weer een (licht) herstel zichtbaar.

Kijkend naar twee indicatoren die zijn opgenomen in de fysieke index, maar die betrekking hebben op gedrag van mensen in de openbare ruimte (en daarmee op sociale veiligheid) valt op dat een toenemend percentage bewoners sinds 2014 overlast gevend gedrag in het verkeer ervaart. Die stijging laat zich zien op alle sub-indicatoren: agressief rijgedrag, hard rijden en op de stoep parkeren. Daarnaast ervaart een toenemend percentage bewoners sinds 2016 overlast van vuil: rommel op straat en vuil naast de container.

In bijlage 5 is een overzicht van grafieken opgenomen waarin de beschreven ontwikkelingen visueel zijn gemaakt.

4.3 Wat zeggen de bewoners?

Zoals eerder beschreven zijn in de verkennende fase van het onderzoek straatgesprekken gevoerd met 96 bewoners. In deze paragraaf schetsen we de bevindingen langs de thema's die met bewoners zijn besproken: hun oordeel over de buurt, de veiligheid en het optreden van de overheid (4.3.1). Daarnaast worden de plekken beschreven die bewoners het vaakst als onveilige plekken noemen en ook waarom zij die als zodanig ervaren. Daarbij worden ook de bevindingen uit de observaties geschetst. (4.3.2). Tot slot, wordt beschreven wie zich op grond van de straatinterviews het meest onveilig lijken te voelen in Pendrecht (4.3.3)

4.3.1 Beleving van de buurt en de veiligheid

Een ruime meerderheid (65%) geeft een positief antwoord op de vraag hoe het is om in hun buurt te wonen. Vooral de voorzieningen (het OV, de winkels) en de sociale omgeving worden als positieve aspecten genoemd:

'Positief.... winkels, openbaar vervoer alles. Ik vind het leuk hier. Echt leuk' (vrouw, 64 jaar)

'We hebben genoeg winkels en wij hebben gezellige burens.' (vrouw, 48 jaar)

'Wel leuk, gezellig eigenlijk. Sowieso door mijn burens. We groeten elkaar.' (vrouw, 17 jaar)

Als negatieve aspecten worden vooral afval, parkeerproblemen en geluidsoverlast naar voren gebracht:

'Er is altijd zwerfafval hier in de goot. Dat stoort me wel. Het ontsiert.' (vrouw, 37 jaar)

'Negatief vind ik vooral de hoge parkeerdruk en het vuil op straat.' (man, 28 jaar)

'Die jonge gasten verzamelen hier. Met de auto, draaiende motor. Beetje herrie enzo.' (man, 48 jaar)

Ook criminaliteit wordt relatief vaak in algemene termen genoemd:

'Wel een hoop criminaliteit, dat is algemeen bekend.' (vrouw, 70 jaar)

Een veilige buurt: de rol van slachtofferschap, sociale cohesie en vermijdingsgedrag

Eveneens een ruime meerderheid (70%) geeft een positief antwoord op de vraag hoe men de veiligheid in de buurt ervaart. Volgens een deel van deze bewoners heeft dat te maken met het feit dat ze zelf nooit slachtoffer zijn geweest van criminaliteit in de buurt:

'Ik voel me veilig. Ik heb nog nooit dingen meegemaakt.' (vrouw, 37 jaar)

Anderen wijzen in dat verband vooral op de sociale omgeving: mensen kennen in de buurt, actief betrokken zijn en vriendelijke medebewoners hebben, zorgt voor een gevoel van veiligheid:

'Ik voel mij veilig in de wijk en ken er heel veel mensen. Ik zet mij ook altijd in voor een schoon, heel en veilige wijk.' (man, 69 jaar)

Opmerkelijk is verder dat relatief veel bewoners aangeven bepaalde situaties en mensen -vooral 's avonds te vermijden om zo de kans op slachtofferschap te verkleinen en hun gevoel van veiligheid te vergroten. 10% van de bevroagde bewoners geeft aan 's avonds niet naar buiten te gaan omdat het dan onveilig zou zijn in de wijk:

'Ik voel me veilig op straat tot 10 uur 's avonds. Later kom ik niet buiten. Ik sport en werk 's avonds. Ik bemoei me niet met anderen.' (man, 21 jaar)

's Avonds en 's nachts ben ik op zijn minst gezegd alert als ik van de metro naar huis loop bijvoorbeeld. Ik ben me ervan bewust dat ik dan de omgeving scan op wat voor mensen er lopen. Als er een groepje jeugd aankomt, dan heb ik de neiging om over te steken. Ik moet toch een keertje oversteken en dan doe ik dat spontaan op dat moment.' (man, 50 jaar)

Onveiligheid door overlast en criminaliteit

Bewoners die de buurt als onveilig ervaren, verhalen vooral over criminaliteit en uiteenlopende vormen van overlast (ruzie, schreeuwen, bedelen en afval) die men ervaart:

'Soms hebben mensen ruzie. Dat is veel lawaai. Kinderen schrikken daarvan.' (vrouw, 40 jaar)

'Er zijn wel veel zwervers hier voor de ingang bijvoorbeeld. Die spreken je aan, bedelen. Zie je die man daar achter je? Hij bedelt. Ik heb hem al vaak aangesproken. Daar wordt veel te weinig aan gedaan.' (man, 28 jaar)

'Die zitten buiten, schreeuwen. Dat is voor hen misschien gezellig, maar voor anderen voelt dat misschien onveilig.' (man, 37 jaar)

Bij criminaliteit gaat het vooral over (ernstige) incidenten die in de buurt en de media worden besproken zoals steek- en schietpartijen, woninginbraken en roofovervallen:

'Ja, ik voel me niet onveilig maar het is ook niet zo dat ik hier 's avonds op straat zou lopen. Dat komt toch wel door criminaliteit hier in de buurt. Veel inbraken. En je hoort de hele tijd dat hier iemand is neergeschoten of neergestoken. Via de burens of van Facebook.' (vrouw, 26 jaar)

4.3.2 Oordeel over het optreden van de overheid

Aan bewoners is in gevraagd naar hun oordeel van de gemeente, politie en handhaving in de wijk. De bevindingen worden hier per instantie beschreven.

Oordeel over de gemeente

Iets meer dan een kwart van de bevroagden (28%) oordeelt positief over het optreden van de gemeente. Een ongeveer even groot deel heeft een negatief of geen oordeel. Een aanzienlijk deel van de bewoners geeft aan zo'n oordeel niet te kunnen geven, naar eigen zeggen omdat ze niet weten wat de gemeente doet en er dus ook geen mening over te kunnen hebben.

De mate waarin en wijze waarop de gemeente bezig is met rennovaties en onderhoud in de wijk wordt het vaakst genoemd als positief punt:

'Het kan altijd beter, maar je merkt wel dat men met de wijk bezig is. Het wordt steeds mooier.' (vrouw, 31 jaar)

'De gemeente heeft ervoor gezorgd dat de straten netjes zijn, dat er veel gerenoveerd is, de wijk levendig is. Een compleet verschil in vergelijking met vijftien jaar geleden.' (vrouw, 57 jaar)

Ook ervaringen in rechtstreeks contact met de gemeente en communicatie met bewoners wordt genoemd als positief punt:

'We hebben contact gehad met de gemeente toen we onze gezamenlijke tuin aan het opknappen waren. Dat was vanwege het omkappen van een boom. Dat was goed geregeld.' (vrouw, 35 jaar)

'Ik ben tevreden met de gemeente. Ik word snel geholpen als ik iets doorgeef via de Meld R app. Ik merk ook dat ze de buitenruimte echt proberen schoon te houden.' (man, 69 jaar)

Als negatief punt wordt vooral vuil naar voren gebracht. Daar zou de gemeente onvoldoende aan doen:

'De gemeente mag rustig wat meer haar best doen. Veel straten zijn vuil, er is veel zwerfvuil. Er staat vaak grofvuil naast ondergrondse containers.' (man, 28 jaar)

'Ik vind dat ze vaker kunnen controleren op het vuil. Een camera neerhangen bij de vuilcontainers. Er wordt vaak heel veel bij die containers gestort.' (man, 70 jaar)

Ook wordt gezegd dat de gemeente in zijn algemeenheid onvoldoende zichtbaar zou zijn:

'Ik vind de gemeente heel erg onzichtbaar. Zij mogen zich meer laten zien.' (vrouw, 40 jaar)

'Ze zijn niet zichtbaar en ik weet niet wat ze allemaal doen.' (vrouw, 41 jaar)

Oordeel over de politie

Bijna de helft van de ondervraagden (47%) heeft een positief oordeel over het optreden van de politie. Vooral de zichtbare aanwezigheid, bereikbaarheid en het contact met de (wijk)agent worden als positief ervaren:

'Er is veel politie. Dat is ook logisch in zo'n wijk.' (man, 19 jaar)

'Ze zijn er snel als je iets verdachts ziet. Hier ben ik super blij mee. Ze nemen het wel serieus.' (vrouw, 42 jaar)

'Ik maak regelmatig een praatje met de wijkagent. Hij is toegankelijk.' (man, 44 jaar)

Tegelijkertijd geeft een deel van de bevroegde bewoners aan dat de politie juist te weinig zichtbaar aanwezig is:

'Ik zou ze wel graag nog vaker en ook in de avonduren meer in de wijk willen zien. Ik denk dat dit op sommige plekken jongeren overlast kan voorkomen.' (man, 69 jaar)

Een negatief oordeel over de politie blijkt vaak terug te voeren op negatieve, persoonlijke ervaringen. Sommige bewoners geven aan in concrete situaties niet goed geholpen te zijn:

'Toen er was ingebroken, heb ik aangifte gedaan. Dan komen ze drie dagen later met zo'n kwastje. Ze vonden niks. Later sta ik op het balkon en zie ik de klauwen op het balkon zitten. Maar toen heb ik niet meer gebeld. Dan geef je het op.' (man, 69 jaar)

Een aantal jongeren geeft aan ervaring te hebben met onheuse bejegening door de politie:

'Soms word je onterecht behandeld. Dat snap ik ook wel. Ze krijgen een melding en moeten kijken hoe ze ermee omgaan. Maar ze handelen niet netjes. Ze kunnen het heel anders aanpakken, vind ik. Stel je hebt geen werk en je gaat niet naar school. Dan ga je een beetje op straat hangen. Maar ook al doe je niks op straat. Je wordt toch lastiggevalen.' (man, 26 jaar)

Oordeel over handhaving

Driekwart van de bevroegde bewoners geeft aan geen handhavers (BOA's) te zien in de wijk en daarom ook geen oordeel te hebben over het optreden (72%). Een minderheid (15%) is positief over het optreden van de handhavers en een ongeveer even groot deel (12%) oordeelt negatief.

Een aantal bewoners ziet (weleens) handhavers in de wijk. Anderen zien dat ze een positieve bijdrage leveren aan de openbare orde en veiligheid:

'Ik vind wel dat ze goed bezig zijn in de wijk. Ik zie ze vaak lopen en ze zorgen soms ook dat kinderen veilig kunnen oversteken voor en na schooltijd.' (vrouw, 31 jaar)

Kritische punten gaan vooral er vooral over dat handhavers onvoldoende aan- of doorpakken:

'Ik heb eigenlijk nog nooit meegemaakt dat een BOA iets aanpakt hier in de buurt.' (vrouw, 31 jaar)

'Er komt weleens een auto langs rijden, maar verder ook niet.' (vrouw, 31 jaar)

4.3.3 Onveilige plekken

Een kleine meerderheid van de bevroagde bewoners (55%) zegt dat er geen specifieke plekken zijn in de wijk die men als onveilig ervaart. Een nog groter deel (67%) stelt ook geen plekken te vermijden vanwege onveiligheidsgevoelens.

Door de mensen die wél een of meer onveilige of te vermijden plekken aanwijzen wordt Metrostation Slinge het vaakst genoemd. Verder wijzen mensen op de straatjes achter het winkelcentrum Plein 1953 en de omgeving rond de sportschool aan de Hansweertstraat.

Metrostation Slinge

Volgens bewoners zou het metrostation een onveilige plek zijn vanwege ernstige steek- en schietincidenten die er hebben plaatsgevonden, het type mensen dat er zou rondhangen (jongeren, daklozen, mensen met verward gedrag) en ruzies die zich hier zouden afspelen. Daarnaast zouden bepaalde plekken rond het metrostation onvoldoende verlicht zijn wat gevoelens van onveiligheid in de hand werkt.

Tijdens de observatie met een wijkagent valt op dat de hal van het metrostation er kaal en kil uit ziet en dat de openbare ruimte rond de ingang rommelig oogt door de vele fietsen die er staan. De verlichting onder de metrobaan en de parkeerplaats laat te wensen over. Volgens de wijkagent heeft het plaatsen van fietsnietjes er al wel toe geleid dat fietsendiefstal rond het station is afgenomen. Verder licht hij toe dat de gebruikersruimte bij het metrostation bezoekers aantrekt die bewoners een onveilig gevoel geven en het idee versterken dat hun wijk achteruit gaat. Dat geldt ook voor bedelaars, vaak cliënten uit nabij gelegen zorginstellingen, die zich ophouden op de rijbaan onder de metrobaan.

Winkelcentrum Plein 1953

Een aantal bewoners geeft aan de Krabbendijkhof en Baarlandhof als onveilig te ervaren. Tijdens de observatie licht de wijkagent toe dat van het winkelcentrum zelf relatief weinig overlastmeldingen komen, maar dat wel geklaagd wordt over bedelaars. Tijdens de observatie valt op dat met name de Baarlandhof achter het winkelcentrum er verloederd uit ziet (veel onkruid, scheve paaltjes, verzakte tegels). De wijkagent vertelt dat in de complexen rond deze straatjes veel Oost-Europese arbeidsmigranten en studenten wonen van wie andere bewoners overlast ervaren. Nog iets verder achter het Winkelcentrum is regelmatig sprake van jeugdoverlast. Soms hangen er groepen jongeren voor de deur.

Omgeving sportschool aan de Hansweertstraat

De omgeving van sportschool wordt als onveilig ervaren, omdat het er slecht verlicht en verlaten zou zijn en toezicht ontbreekt. Geparkeerde auto's in de bosjes wekken de indruk dat er dingen gebeuren die het daglicht niet kunnen verdragen. Tijdens de observatie vallen de afgelegen ligging van de sportschool, de dichte struiken en gebrekkige verlichting op, wat het goed voorstelbaar maakt dat – vooral vrouwen – er 's avonds niet graag komen.

4.3.4 Wie lijken zich het meest onveilig te voelen?

De algemene analyse van de straatinterviews waarvan de bevindingen hierboven zijn geschreven, geeft inzicht in wat onveiligheidsbeleving in Pendrecht inhoudt en een eerste inzicht in welke factoren daarop van invloed zijn. Daarnaast is bezien in welke buurten en/of bevolkingssegmenten onveiligheidsbeleving het sterkst naar voren komt.

Op het niveau van buurten zien we geen grote verschillen. Inzoomend op bevolkingssegmenten zien we dergelijke verschillen wel: bewoners die het langst in Pendrecht wonen (20 jaar of langer) blijken aanmerkelijk vaker dan andere groepen de (buurt in het algemeen en de) veiligheid als slecht ervaren. Binnen deze groep zijn bewoners met een Nederlandse achtergrond en ouderen (65+ jaar) oververtegenwoordigd. Zij geven vaker aan dat de wijk in fysiek en sociaal opzicht verloedert door de toestroom van mensen met een andere achtergrond en rapporteren vaker slachtoffer te zijn geweest van criminaliteit. Ook hebben zij vaker een negatief oordeel over de politie.

4.4 Wat zeggen professionals en leden van de wijkraad?

In deze paragraaf wordt beschreven hoe gemeenteambtenaren, wijkprofessionals en leden van de wijkraad die hebben deelgenomen aan de groepsinterviews denken dat bewoners de veiligheid in de wijk ervan en welke factoren daarop volgens hen van invloed zijn.

Ervaren veiligheid

Tijdens de groepsinterviews is aan alle deelnemers afzonderlijk gevraagd op post-its in een cijfer van 1 tot 10 uit te drukken hoe zij inschatten dat bewoners de veiligheid in de buurt ervaren. Daarbij is ook gevraagd – indien relevant - te differentiëren naar groepen. De post-its zijn op een flipover vel geplakt en daarna inhoudelijk besproken.

De op deze manier opgetekende beelden lopen uiteen. Sommigen denken dat bewoners de veiligheid in hun buurt een (krappe) voldoende geven, anderen schatten in dat het een (dikke) onvoldoende is. Vooral van ouderen en jongeren wordt gedacht dat zij zich bovengemiddeld onveilig voelen in de wijk. Ouderen, omdat zij vaker slachtoffer zouden zijn (geweest) van criminaliteit en daar onderling veel en langdurig met elkaar over praten. Jongeren, omdat zij zouden bang zijn slachtoffer te worden van criminaliteit door andere jongeren maar ook omdat zij vaker door volwassen bewoners en de politie worden aangesproken op overlast gevend gedrag, terwijl zij in hun ogen alleen maar hun vrije tijd doorbrengen op straat.

Nieuwbouw en renovatie

Tijdens de groepsinterviews worden nieuwbouw en renovatieprojecten naar voren gebracht als factoren die een positieve invloed hebben op de veiligheidsbeleving van bewoners. Gezegd wordt dat fysieke vernieuwing maakt dat bewoners trots zijn op hun wijk en het gevoel hebben ertoe te doen, omdat ze merken dat de overheid investeert in de kwaliteit van hun woonomgeving. Daarnaast zou het volgens sommigen ook een betere mix van zwakkere en kapitaalkrachtige bewoners hebben opgeleverd, een mening die echter niet door iedereen wordt gedeeld. Andere deelnemers brengen naar voren dat de mix van mensen ertoe heeft geleid dat bewoners met verschillende leefstijlen naast elkaar leven, met frictie en ervaren overlast tot gevolg. Daarnaast

zouden nieuwe bewoners weinig binding hebben met de wijk en minder geneigd zijn zich in te zetten voor de veiligheid en leefbaarheid in de wijk.

Sociale cohesie en polarisatie

In z'n algemeenheid wordt gezegd dat de sociale cohesie in de wijk sterk is in die zin dat bewoners elkaar helpen en er veel mensen zijn die zich inzetten voor de veiligheid en leefbaarheid in de wijk. Tegelijkertijd wordt ook naar voren gebracht dat de sociale samenhang afneemt en er polarisatie tussen groepen is ontstaan: tussen arm en rijk, tussen ouderen met een Nederlandse en een migratieachtergrond en tussen volwassenen en jongeren. Polarisation belemmert volgens deelnemers het thuis voelen en samenleven in de wijk. In meerdere groepsinterviews wordt ook gesproken over de negatieve houding van met name ouderen met een Nederlandse achtergrond jegens bewoners met een andere culturele achtergrond, een houding die op verschillende manieren tot uiting zou komen. Onder andere in de (negatieve) manier waarop een aantal ouderen praat over bewoners met een migratieachtergrond of hen negeert en buitensluit tijdens bepaalde buurtactiviteiten.

Verder zou de instroom van psychiatrische patiënten in de wijk de sociale cohesie en veiligheidsbeleving onder druk zetten. Door de transitie in de zorg krijgen cliënten van psychiatrische centra vaker een woonpas waarmee ze in aanmerking komen voor een woning van een woningcorporatie. Vaak zonder dat daarbij een zogenaamde huurzorgovereenkomst wordt afgesloten. In de praktijk zou dit in de wijk meer huurders met verward gedrag betekenen, die overlast veroorzaken zonder dat de woningcorporatie ondersteuning kan inschakelen van een begeleider.

Bezuinigingen, corona en (vertrouwen in) de overheid

Tijdens de groepsinterviews wordt naar voren gebracht dat een zichtbare en responsieve overheid in Pendrecht bij kan dragen aan de veiligheidsbeleving van bewoners. Tegelijkertijd wordt geconstateerd dat bezuinigingen en corona ertoe hebben geleid dat partijen de afgelopen jaren juist minder zichtbaar en bereikbaar zijn geworden. Vanwege het gebrek aan capaciteit moet een wijkagent bijvoorbeeld voortdurend keuzes maken. Bewoners hebben daar niet altijd begrip voor. Verder merken professionals en wijkraadsleden op dat het vertrouwen in de overheid laag is en veel bewoners liever niet met overheidsinstanties in contact komen. Opgemerkt wordt dat in de coronaperiode complotdenkers via (social) media vat hebben gekregen op bewoners in Pendrecht en dat een onderstroom is ontstaan die het onderling vertrouwen en het vertrouwen in de overheid (verder) ondermijnt.

4.5 Wat zien we in de media?

Een inventarisatie is gemaakt van de berichtgeving die over een periode van twee jaar (mei 2020 – mei 2022) over Pendrecht is terug te vinden op de websites van 'Like-je-wijk', RTV Rijnmond, het Algemeen Dagblad en de NOS. Dit leverde 151 berichten op over gebeurtenissen in Pendrecht. Nadere analyse laat zien dat 22% van deze berichten min of meer positief van aard is en bijvoorbeeld gaan over evenementen of vrijwilligerswerk in de wijk. Ongeveer de helft (47%) is neutraal (lees: informatief) van aard. Een derde (33%) van de berichten heeft een meer negatief karakter en gaat over vormen van criminaliteit en incidenten die in Pendrecht hebben plaatsgevonden. Het vaakst wordt bericht over geweldsmisdrijven, maar ook berichten over babbeltucs, woningovervallen en internetfraude komen voor. Verder zijn over dezelfde periode ook

30 berichten verzameld waarin metrostation Slinge wordt genoemd. Bijna twee derde gaat over criminaliteit en incidenten die er hebben plaatsgevonden. Het merendeel gaat over geweldsmisdrijven, maar ook berichten over bedreiging komen voor.

4.6 Conclusies verkennende fase

Het beeld dat naar voren komt, is consistent met wat al bekend is in de literatuur. Namelijk dat etnisch heterogene wijken zoals Pendrecht, waarin ook meer sociaaleconomisch zwakke en kwetsbare mensen wonen, 'gevoeliger' zijn voor een beleving van onveiligheid.

Overlast in de breedste zin van het woord is een belangrijk thema in de veiligheidsbeleving van bewoners, die vaak in verband wordt gebracht met de sociaal zwakke mensen die er wonen zoals verslaafden, zwervers en mensen met psychische problemen. Ook criminaliteit – vooral 'van horen zeggen' – werkt onveiligheidsbeleving in de hand. Metrostation Slinge komt daarbij naar voren als een 'signal place': een plek die bewoners wijk breed de indruk geeft dat de veiligheid in de buurt niet op orde is. Mediaberichtgeving speelt daarbij ook een rol. De (social) media-analyse laat zien dat een derde van de berichtgeving over Pendrecht en twee derde van de berichtgeving over metrostation Slinge betrekking heeft op (gewelds-)criminaliteit. Bewoners, wijkprofessionals en wijkraadsleden merken verder op dat het voor veiligheidsbeleving belangrijk is dat de overheid zichtbaar en toegankelijk is voor bewoners. Maar ook dat bezuinigingen en corona daaraan afbreuk hebben gedaan.

Onveiligheidsbeleving laat zich het sterkst zien onder mensen die 20 jaar of langer in Pendrecht wonen. Binnen deze groep zijn ouderen en mensen met een Nederlandse achtergrond oververtegenwoordigd. Zij nemen meer fysieke en sociale verloedering waar, die in hun ogen veroorzaakt zou worden door de toestroom bewoners met een migratieachtergrond in de wijk. Een professional en leden van de wijkraad spreken hun zorgen uit over deze manier van kijken, die zich vooral onder ouderen met een Nederlandse achtergrond uit in het beledigen, negeren en uitsluiten van ouderen met een migratieachtergrond. In de verdiepende fase van het onderzoek is daarom verder ingezoomd op 'ouderen', om zo meer inzicht te krijgen in deze dynamiek en de invloed ervan op veiligheidsbeleving.

5. Veiligheidsbeleving in Pendrecht: verdiepende fase

Zoals beschreven in hoofdstuk 3 is de verdiepende fase uitgevoerd aan de hand van een serie straatgesprekken met ouderen aangevuld met een groepsinterview met migrantenouderen. In dit hoofdstuk schetsen wij de resultaten daarvan, eerst aan de hand van hun beleving van de buurt, de veiligheid en het optreden van de overheid (5.1.), gevolgd door een beschrijving van de plekken die ouderen het vaakst als onveilige plekken noemen (5.2).

5.1 Beleving van de buurt, de veiligheid en het optreden van de overheid

Het merendeel van de ouderen geeft aan dat de wijk er in de loop van de tijd op achteruit is gegaan. In het algemeen wordt gezegd dat de wijk minder 'gezellig' is geworden. Er is minder contact tussen burens, mensen zijn meer op zichzelf.

Zoals ook naar voren kwam in de verkennende fase schrijven bewoners met een Nederlandse achtergrond dat vooral toe aan de mensen met een migratieachtergrond die in de wijk zijn komen wonen:

'We zitten weleens op het plein en dan zien we alleen buitenlanders. Wij zijn dan de enige blanken. Ik heb niets tegen die mensen, maar ik vind het te veel worden. Vroeger kende ik veel meer mensen. Nu ken ik er geen één meer.' (vrouw, 89 jaar)

Ook het winkelaanbod zou door de komst van migranten zijn veranderd en daardoor niet meer aansluiten bij de behoefte van bewoners met een Nederlandse achtergrond:

'Nou ten eerste alle winkels hier, de Hollandse winkels die er nog zitten zijn de Kruidvat, de Dirk, Albert Heijn en Aldi. En je hebt een viszaak, maar die is ook in Marokkaanse handen, maar dat is een ontzettend goede viszaak, kan ik niks kwaads over zeggen. En voor de rest is het allemaal Poolse winkels en kebab en noem maar op. Terwijl vroeger zat er een groenteboer, een bakker, een slagerij, noem maar op. (man, 65 jaar)

'Dat er alleen winkels komen voor buitenlanders bijvoorbeeld... Voor ons is er helemaal niks. Geen kledingzaak, geen schoenenzaak. Er wonen hier veel mensen van 90 jaar of dik in de 80 ... en er is niks. En eerst was er Aafje, waar je kon dansen. Er was van alles. En dat is allemaal weg!' (vrouw, 67 jaar)

Ook de overheid (en andere instituties) wordt het nodige kwalijk genomen als het gaat om verlies van voorzieningen en sociale contacten:

'We hadden het restaurant in de Zuiderkroon. Dat staat nu leeg. Ik had een biljartvereniging. Daar moesten we uit.' (man, 80 jaar)

'De Zuiderkroon is nu dicht. Het buurthuis is opgeheven ... Eenzame mensen die er iedere dag de krant gingen lezen of mensen die gingen kaarten of sjoelen ... Die zijn hun sociale contacten kwijt.' (vrouw, 78 jaar)

'Bij mooi weer zitten we hier buiten (op meubels op de galerij, red.). Dat mag eigenlijk ook niet meer van Woonstad. We moeten alles binnenhalen. Daarom heb ik maar klapstoelen genomen die ik 's avonds binnen kan zetten. Dat soort dingen zijn gewoon belangrijk voor de sociale contacten. Net zoals de plantenbakken (er

hangen er wat aan de reling van de galerij, red.). Die moesten eigenlijk ook weg van Woonstad, vanwege de brandveiligheid en voor de ambulance.’ (vrouw, 67 jaar)

Het geheel van waargenomen veranderingen maakt dat sommige ouderen met een Nederlandse achtergrond zich een vreemde zijn gaan voelen in hun eigen wijk:

‘De autochtone Nederlanders kunnen zich nergens meer mee identificeren. De nieuwe bewoners denken anders, hebben een andere mentaliteit.’ (vrijwilliger)

Ook de toestroom van kwetsbare mensen met allerlei problemen leidt ertoe dat ouderen zich minder thuis voelen in de wijk:

‘Er worden veel van die mensen (met een beperking, psychiatrische of verslavingsproblemen, red.) in deze wijk gepompt. Op deze manier loopt een wijk achteruit en met wat er dan loopt in zo’n wijk... Dat vind ik een probleem worden. Ik heb weleens gedacht dat ik er niet meer tussenpas, maar ik heb toch een bepaalde binding.’ (vrijwilliger)

(Angst voor) criminaliteit, overlast en sociale verloedering

Uit de straatgesprekken met ouderen wordt verschillend gesproken over criminaliteit. Een deel stelt dat criminaliteit in de wijk is afgenomen en inmiddels niet zo’n probleem meer is. Anderen geven aan criminaliteit wel als serieus probleem te zien en bang te zijn daar slachtoffer van te worden.

‘Soms als ik slecht slaap en ’s nachts wakker lig, dan ben ik bang voor criminelen. Een week geleden heb ik gezien dat drie mannen aan de overkant alle verdiepingen afliepen. Ik dacht dat ze op zoek waren naar waar ze konden inbreken. Ik bleef zitten, kijken, met het licht uit. Ik was zo bang. Bang dat ze hierheen zouden komen. Ik ben klaar gaan zitten met een stok. Ik ben alleen! Ik wilde de politie bellen, maar dat lukte niet. Mijn telefoon werkte niet.’ (vrouw, 77 jaar)

De geïnterviewde seniorencoaches merken ook dat ouderen bang zijn voor specifieke vormen van criminaliteit. In hun werkpraktijk komen ze ouderen tegen die slachtoffer zijn geweest van babbel trucs of financiële uitbuiting. Uit de straatgesprekken maken we op dat angst ook wordt gevoed door verhalen die rondgaan over criminaliteit in de wijk:

‘Ik heb gehoord van een bewoner dat haar dochter is beroofd door één van die verslaafde jongens hier tegenover.’ (vrouw, 65 jaar)

Naast criminaliteit doen de aanwezigheid van bepaalde mensen en ervaringen met uiteenlopende vormen van overlast afbreuk aan het gevoel van veiligheid onder ouderen:

‘...Want dan zit je vijf verdiepingen hoog en dan kijk je naar beneden, en denk je: ‘He, gedverdemme’. Dan ben ik blij dat ik niet beneden ben. Dan zie ik ongure types en zo. En ’s nachts komen ze nog wel eens bellen aan de deur. Dat vinden ze gewoon prachtig om bij iemand te bellen. Een soort belletje trekken eigenlijk. Maar ja, als het 4 uur is, dan val ik niet meer in slaap.’ (vrouw, 80 jaar)

Als we verder inzoomen op de bevindingen uit de straatinterviews zien we dat percepties van overlast, criminaliteit en (sociale) verloedering een grotere impact lijken te hebben op de veiligheidsbeleving van ouderen met een Nederlandse achtergrond. Zo voelen zij zich door meerdere vormen van overlast en asociaal gedrag bedreigd, zoals hardrijden en op de stoep fietsen of scooters, en vertonen ze extremer vermijdingsgedrag:

‘Kijk ... ik doe niet open. Ik weet wanneer ik visite krijg, dus dan zie ik mijn bezoek staan en doe ik open. En soms zie ik iemand staan boven voor de deur en dan kijk ik [door het spionnetje, red.] en als ik degene niet ken, doe ik niet open. Ik breng aan het einde van de middag het vuil naar beneden en doe daarna de deur op slot.’
(vrouw, 79 jaar)

Attributie van onveiligheidsbeleving en het effect op verhoudingen tussen groepen

Hoewel veel ouderen in z'n algemeenheid zorgen uiten over criminaliteit, overlast en sociale verloedering valt op dat ouderen met een migratieachtergrond deze vaak toeschrijven aan andere factoren dan ouderen met een Nederlandse achtergrond. De eerste groep stelt vaker dat slecht woon- en spreidingsbeleid van de overheid heeft gezorgd voor een concentratie van kwetsbare mensen met overlast en criminaliteit tot gevolg. Ouderen met een Nederlandse achtergrond daarentegen houden vooral migranten verantwoordelijk. En dat blijft niet zonder gevolgen, zo blijkt uit het groepsinterview met migrantenouderen.

Migrantenouderen vertellen dat zij met regelmaat uitgescholden, beledigd of genegeerd worden in de wijk. Dergelijke ervaringen doen pijn en geven een gevoel van woede, dat zij vervolgens onderdrukken uit angst voor escalatie. Immers, wanneer situaties escaleren is hun ervaring dat zij de schuld krijgen en veroordelen over hen bevestigd worden. Om dat te voorkomen geven migrantenouderen aan zich in de wijk vooral stil te houden en zich zo onopvallend mogelijk te gedragen. Daarnaast wordt ook een sterk verantwoordelijkheidsgevoel naar voren gebracht voor het gedrag van andere bewoners met dezelfde afkomst of huidskleur als zij:

‘Als ik jongeren (met een donkere huidskleur, red.) buiten zie die herrie of ruzie maken, dan spreek ik ze aan van ‘Joh, beter stop je daarmee. Je weet toch wel hoe ze over ons denken?’

Tijdens het groepsinterview wordt verder opgemerkt dat jongeren met een migratieachtergrond - anders dan ouderen - sneller de confrontatie aangaan wanneer zij zich onheus bejegend voelen vanwege hun afkomst of huidskleur. Daarover pikten we ook signalen op in de straatinterviews.

‘Wij (migrantenouderen, red.) moesten vooral stil zijn en blijven. Maar deze generatie van nu leert ons wel: ‘Kom voor jezelf op!’. Niet alleen wat betreft racisme, maar überhaupt. Wij zijn opgevoed met het idee dat je altijd in dienst bent van een ander. Nu leer je dat je jezelf op de eerste plaats moet zetten.’

Optreden van de overheid

In het algemeen valt op dat de overheid in de perceptie van ouderen op meer afstand is komen te staan van burgers dan vroeger, terwijl de noodzaak van een nabije overheid er wel is. Zo is het minder makkelijk geworden om contact te leggen met instanties, omdat ze voor onze respondenten anoniemer, minder toegankelijk en minder zichtbaar zijn in de wijk:

‘Nee je ziet ze (handhaving, red.) gewoon niet meer. En echt dat was in het verleden wel. Toen hadden ze hier een kantoortje op het plein en dan zag je ze nog weleens.’ (man, 70 jaar)

‘Voor het politiebureau moet je naar Zuidplein en aangifte moet digitaal. Dat kan ik niet.’ (vrouw, 78 jaar)

'De gemeente is waardeloos. Als je een aanvraag indient bijvoorbeeld voor huishoudelijke hulp, dan krijg je daar helemaal geen reactie op. Het zou wel leuk zijn als er respons op kwam.' (man, 82 jaar)

Kijkend naar de overheidsinstanties afzonderlijk heeft bijna de helft van de bevroagde ouderen een negatief oordeel over de gemeente en handhaving. De gemeente wordt vooral negatief beoordeeld omdat ze te weinig zou doen aan het vuil in de openbare ruimte en te weinig activiteiten voor ouderen faciliteert. Over handhaving wordt gezegd dat ze te weinig optreedt of te weinig aanwezig op plekken en tijdstippen waarop dat nodig is. Over de politie heeft een derde een negatief oordeel, omdat zij in de ogen van respondenten te weinig optreedt tegen overlast en asociaal gedrag in het verkeer zoals fietsen op de stoep en op het plein.

5.2 Onveilige plekken

Net als in de verkennende fase wordt metrostation Slinge het vaakst genoemd als onveilige plek, om dezelfde redenen als eerder naar voren gebracht. Sommige ouderen voegen eraan toe dat het verkeer daar druk en daarom gevaarlijk is. Verder wordt net als in de verkennende fase het winkelgebied Plein 1953 en de achterafstraatjes genoemd. Ouderen brengen echter meer dan anderen het ongeoorloofd rijden met fietsen en scooters als reden naar voren.

6. Conclusies

De hoofdvraag van dit onderzoek luidt: *Bij welke bewoners, op welke plekken en momenten is in Pendrecht sprake van een problematische onveiligheidsbeleving?*

Deze vraag wordt beantwoord aan de hand van de vier deelvragen waarin de hoofdvraag is opgesplitst:

1. *Waar bestaat onveiligheidsbeleving in Pendrecht precies uit?*

Het beeld dat in Pendrecht naar voren komt, is consistent met het beeld dat al bekend is uit de literatuur en andere onderzoeken die wij recent deden naar veiligheidsbeleving in Schiedam, Beverwaard en de Tarwewijk³. Daarin is zichtbaar dat sociaaleconomisch zwakkere en etnisch heterogenere buurten 'gevoeliger' zijn voor een beleving van onveiligheid, zeker als daarin ook nog eens sprake is van meer 'kwetsbare' mensen.

We zien dat ervaren overlast de veiligheidsbeleving in Pendrecht aantast, waarbij vooral overlastgevend gedrag van kwetsbare mensen zoals verslaafden en psychiatrisch patiënten een substantiële doorwerking hebben op het veiligheidsgevoel. Zij fungeren voor veel mensen min of meer als '*signal people*'; mensen die bewoners de indruk geven dat het met de veiligheid in de buurt niet goed zit. Daarnaast zien we dat criminaliteit een rol speelt. Mede onder invloed van (sociale) media is bij bewoners het beeld ontstaan dat in Pendrecht veel ernstige vormen van criminaliteit worden gepleegd. Wanneer we kijken naar de mediaberichtgeving zelf zien we inderdaad dat relatief veel mediaberichten gaan over HIC-delicten en geweldsincidenten die in de wijk plaatsvinden.

Verder zien we in dit onderzoek ook weer het fenomeen van de '*signal places*': specifieke locaties – vaak locaties die voor veel mensen knooppunten in hun dagelijkse verplaatsingen zijn – die door uiteenlopende tekenen van onveiligheid bewoners de indruk geven dat het met de veiligheid in wijk de verkeerde kant op gaat. Locaties die wij in het onderzoek tegenkwamen zijn (de omgeving van) metrostation Slinge en in mindere mate straatjes achter het winkelcentrum Plein 1953. Het winkelcentrum zelf wordt alleen door ouderen als zodanig ervaren.

Tot slot zien we dat overlast en criminaliteit (nog) sterker doorwerkt op de veiligheidsbeleving van ouderen dan op die van andere groepen in de wijk. Bij het beantwoorden van de volgende deelvragen gaan we daar dieper op in en laten we zien hoe dit mede de vorm krijgt van 'vervreemding' en 'verstilling'.

2. *Bij welke bevolkingssegmenten, buurten, plaatsen en / of tijden is sprake van een relatief hoog en / of problematisch niveau van ervaren onveiligheid?*

In het onderzoek komt naar voren dat vooral ouderen (65+) zich in Pendrecht onveilig voelen. Zij geven vaker aan bang te zijn om slachtoffer te worden van criminaliteit en vertonen meer vermijdingsgedrag. Verder zien we - naast deze gemene deler - dat onveiligheidsbeleving bij ouderen met een Nederlandse

³ Zie onderzoeksrapporten over veiligheidsbeleving in Schiedam (K. Schram et al, 2021), Beverwaard en Tarwewijk (nog te verschijnen)

achtergrond deels door andere aspecten wordt gevormd dan onveiligheidsbeleving van ouderen met een migratieachtergrond.

De eerste groep geeft vaker aan zich ook bedreigd te voelen door verkeersoverlast zoals fietsers en scooters in voetgangersgebieden. Verder tekenen we bij hen meer extreme vormen van vermijdingsgedrag op zoals helemaal niet of zo min mogelijk buiten komen of de deur niet meer open doen.

Bij ouderen met een migratieachtergrond zien we dat onveiligheidsbeleving naast angst voor slachtofferschap van criminaliteit ook bestaat uit angst voor afkeuring van en confrontaties met ouderen met een Nederlandse achtergrond.

3. *Wat zijn de belangrijkste factoren die dat kunnen verklaren?*

Onveiligheidsbeleving valt te verklaren vanuit de wetenschap dat deze het resultaat is van twee inschattingen: de perceptie van dreiging én de mate waarin men inschat die het hoofd te kunnen bieden (zelf of met hulp van anderen). Bij ouderen merken we dat zij de dreiging voor zichzelf hoog inschatten, omdat zij denken een aantrekkelijk doelwit te zijn voor mensen die iets kwaads in de zin hebben. Daarnaast voelen zij zich vaak (fysiek) kwetsbaar en derhalve minder machtig om onveilige situaties het hoofd te bieden. Dat zal ook kunnen verklaren waarom zij op bepaalde plaatsen meer dan anderen het gedrag van scooters en fietsers of druk verkeer noemen: zij zullen zich daarvoor immers kwetsbaarder weten dan andere leeftijdsgroepen.

De versterkte onveiligheidsbeleving bij ouderen met een Nederlandse achtergrond laat zich verder in belangrijke mate verklaren door de manier waarop zij zich verhouden tot hun sociale omgeving. We tekenen op dat ouderen in deze groep *zich vervreemd* voelen van hun omgeving. Zij herkennen zichzelf niet meer in de wijk en de bewoners die veelal een andere achtergrond hebben dan zichzelf.

De vervreemding die ouderen met een Nederlandse achtergrond ervaren, komt tot uiting in haatdragende manieren van praten over en het beledigen of negeren van mensen met een migratieachtergrond. Om escalatie en confrontaties te voorkomen, kiezen ouderen met een dergelijke achtergrond er vaak voor zich zo onopvallend mogelijk te gedragen en zich terug te trekken. We spreken in dit verband van '*verstilling*'. Een professional, een vrijwilliger en leden van de wijkraad zijn daarvan regelmatig getuige en maken zich er zorgen over.

Kijkend naar de institutionele omgeving valt op dat de overheid in de perceptie van ouderen op meer afstand is komen te staan van burgers dan vroeger, terwijl zij de noodzaak van een nabije overheid nadrukkelijk voelen. Zo is het minder makkelijk geworden om contact te leggen met instanties, omdat ze voor onze respondenten anoniemer, minder toegankelijk en minder zichtbaar zijn in de wijk.

4. *Zijn er (andere) factoren aanwijsbaar die (andere) bewoners tegen de werking van dergelijke factoren lijken te beschermen?*

In de straatinterviews met bewoners vinden we aanwijzingen dat met name een ervaring van sociale cohesie hen beschermt tegen een gevoel van onveiligheid. Dit is een factor die wij ook kennen uit de wetenschappelijke literatuur. Professionals zeggen dat de sociale cohesie in de wijk sterk is, in die zin dat bewoners elkaar helpen en er veel mensen zijn die zich inzetten voor de veiligheid en leefbaarheid in de wijk. Tegelijkertijd zijn er aanwijzingen dat

tegenstellingen - zoals eerder beschreven - zich niet alleen tussen ouderen maar breder tussen groepen in de wijk voordoen. Tijdens het onderzoek is dan ook het beeld gerezen dat in de 'onderstroom' wederzijdse negatieve beeldvorming een rol speelt in de ervaring van overlast en criminaliteit.

Verder zijn er aanwijzingen dat de voltooide nieuwbouw en renovatieprojecten in Pendrecht hebben bijgedragen aan de veiligheidsbeleving van een deel van de bewoners. Nieuwbouw en renovatie heeft een positieve impuls gegeven aan het straatbeeld en de bevolkingssamenstelling. Daarnaast geeft de overheid daarmee aan bewoners het signaal af actief te investeren in de wijk.

De positieve invloed van een actieve en zichtbaarheid overheid komt - tot slot - ook in bredere zin naar voren. Voor een deel van de bewoners geldt dat de nabijheid van de wijkpolitie bijdraagt aan hun veiligheidsbeleving. Dat geldt echter niet voor handhaving. Dat laatste is vooral opmerkelijk in het licht van de vele (vormen van) overlast die in Pendrecht wordt ervaren en waarin handhaving nadrukkelijk een taak heeft.

7. Aanbevelingen

Ons onderzoek brengt ons tot de navolgende aanbevelingen:

1. *Zet merkbaar in op de aanpak van overlast en criminaliteit in de openbare ruimte*

Het onderzoek laat zien dat overlast en (angst voor) criminaliteit de veiligheidsbeleving in Pendrecht onder druk zetten. De opgave hier wijk breed verandering in te brengen, is omvangrijk en vergt een lange adem.

De uitdaging is daarom allereerst de spiraal omhoog te vinden waarbij het opbouwen van vertrouwen centraal staat. Dat begint bij heel concrete zaken en op een geloofwaardige manier zichtbare verbeteringen doorvoeren. Zo verdient het aanbeveling om verkeersoverlast zichtbaar aan te pakken rond locaties waar relatief veel ouderen komen, die zich daardoor onveilig voelen. Verder is het ook raadzaam om in de nabijheid van diezelfde locaties voorzieningen te realiseren die voor ouderen aansprekend zijn en waar zij laagdrempelig in contact kunnen komen met de instanties die zij nodig hebben.

2. *Begin met 'signal interventions' op de 'signal places' (metrostation Slinge en Plein 1953)*

Een zichtbare en geloofwaardige aanpak van de geconstateerde 'signal places' kan bewoners in Pendrecht en ouderen in het bijzonder op relatief korte termijn het vertrouwen geven dat serieus werk wordt gemaakt van de veiligheid in de wijk. Dat vraagt om een integrale aanpak van de problemen die op die plaatsen zijn geconstateerd. Gezien het wankele vertrouwen in de overheid dat we bij een deel van de bewoners signaleerden, lijkt daarbij 'meer waarmaken dan je belooft' een verstandig devies. Nog sterker: belooft in eerste instantie niets, maar laat de daden spreken.

3. *Geef ook Toezicht & Handhaving een duidelijke positie*

Het onderzoek laat zien dat Toezicht en Handhaving in de perceptie van bewoners nauwelijks een rol speelt in de wijk en ook geen merkbare invloed heeft op veiligheidsbeleving. Dat terwijl een groot deel van de ervaren overlast juist aansluit bij de taakstelling van deze gemeentelijke partij(en). Het is daarom raadzaam Toezicht & Handhaving een nadrukkelijke en meer zichtbare positie te geven in de wijk, wellicht in eerste instantie gefocust op de hierboven genoemde *signal places*. Dit kan wellicht ook helpen de druk op de beperkte capaciteit van de wijkpolitie te verlichten.

4. *Werk samen met bewoners, maar besef dat tegenstellingen tussen groepen in de 'onderstroom' een participatieve aanpak bemoeilijken.*

Voor het opbouwen van vertrouwen, is het aan te bevelen bewoners actief te betrekken bij de uitvoering van aanbevelingen 1 t/m 3. Daarbij is het echter wel van belang oog te hebben voor tegenstellingen die onvermijdelijk invloed hebben op het proces van en de resultaten van samenwerken. Zo is het in het licht van de beschreven dynamiek van 'vervreemding' en 'verstilling' waarschijnlijk dat de stem van ouderen met een Nederlandse achtergrond luider wordt gehoord dan die van ouderen met een migratieachtergrond.

5. *Investeer in het tegengaan van tegenstellingen tussen groepen.*

Onveiligheidsbeleving van de groep die zich het onveiligst zegt te voelen zit een spade (of zelfs een paar spaden) dieper dan bij andere bewoners het geval lijkt. In het gevoel van vervreemding dat de ouderen met een Nederlandse achtergrond lijken te voelen en de verstilling die dat bij de ouderen met een migratieachtergrond uitlokt. Die complexe dynamiek bij de horens pakken is voor de veiligheidsbeleving van de ouderen essentieel en vergt ook een aanpak van lange adem, die uiterst zorgvuldig moet worden voorbereid en uitgevoerd. Het is aan te bevelen daarbij gebruik te maken van beproefde aanpakken (zie onder andere Verloove et al., 2020) en experts op het gebied van polarisatie te betrekken.

Bronnen

Allecijfers.nl. (2022a). *Statistieken buurt Pendrecht*. Geraadpleegd op 3 februari 2023 via <https://allecijfers.nl/buurt/pendrecht-rotterdam/>

Allecijfers.nl. (2022b). *Statistieken woonplaats Rotterdam*. Geraadpleegd op 3 februari 2023 via <https://allecijfers.nl/woonplaats/rotterdam/>

Eysink Smeets, M. (2016). *Veiligheidsbeleving in Rotterdam*, Gemeente Rotterdam, Rotterdam

Eysink Smeets, M. (2021). *Fear drop and fear change. Perceptions of security in the 21st century. Their formation, trends and impact in society*, Cardiff University, Cardiff.

Verloove, J., R. van Wonderen en H. Felten (2020). *Theorieën en aanpakken van polarisatie*, Kennisplatform Integratie & Samenleving, Utrecht.

Wijkprofiel Rotterdam. (2022). *Wijkprofiel Rotterdam; Verloop 2014-2022 [Data set]*. Geraadpleegd op 20 januari 2023 via <https://wijkprofiel.rotterdam.nl/nl/2022/rotterdam>

Wetenschappelijk Raad voor het Regeringsbeleid. (2016). *Migratie en classificatie: naar een meervoudig migratie-idioom*, WRR, Den Haag.

Bijlagen

Bijlage 1 Topiclijst straatgesprekken bewoners

m/v:

leeftijd:

afkomst:

locatie waar respondent werd geïnterviewd:

datum en tijdstip waarop respondent werd geïnterviewd:

Algemene vragen:

In welke straat woont u?

Sinds wanneer woont u daar?

Vragen over de buurt:

1. Hoe is het om in uw buurt te wonen?
2. Wat ervaart u in de buurt als positief en wat als negatief?
3. Hoe ervaart u de veiligheid in de buurt? Hoe komt dat?
4. Is uw gevoel van veiligheid in de buurt de afgelopen jaren verbeterd, verslechterd of gelijk gebleven? Hoe komt dat?

Vragen over Pendrecht als geheel:

5. Welke plekken in Pendrecht ervaart u als onveilig? Hoe komt dat?
6. Vermijdt u wel eens bepaalde plekken in de wijk? (Welke plekken? Waarom? Wanneer?)
7. Wat vindt u van het optreden van de overheid in Pendrecht?
 - gemeente
 - politie
 - stadstoezicht
8. Hoe vaak komt u berichten over Pendrecht tegen in de media?
9. In welke media komt u deze berichten tegen? (doorvragen naar type media en namen: TV, (wijk-)kranten, nieuwsbrieven, sociale media etc.)
10. Waar gaan die berichten over?

Slotvraag 11. Als u de burgemeester was wat zou u dan als eerste aanpakken in Pendrecht om het gevoel van veiligheid te verbeteren?

Bijlage 2 Topiclijst groepsinterviews

Voorstelronde:

1. Welke werkzaamheden voert u uit? In welke delen van de wijk? Sinds wanneer? Kun u 5 kernwoorden noemen waarmee u de wijk zou omschrijven?

Inhoudelijke vragen (met 'geeltjes' plakken en bespreken):

2. Welk cijfer denkt u dat de bewoners zouden geven aan de veiligheid in deze wijk? (indien van toepassing: onderscheid maken tussen verschillende groepen bewoners en / of bewoners van specifieke locaties bijvoorbeeld bepaalde buurten, straten, complexen)
3. Welke factoren hebben volgens u in de ogen van bewoners invloed op hun veiligheidsbeleving?
 - Welke hebben een positieve invloed?
 - Welke hebben een negatieve invloed?
4. Is de veiligheidsbeleving van wijkbewoners de afgelopen jaren verbeterd, verslechterd of gelijk gebleven? Hoe komt dat? Waar merkt u dat aan?
5. Zijn er plekken ('signal places') in de wijk die invloed hebben op het niveau van veiligheidsbeleving van bewoners in de wijk als geheel? Zo ja, om welke plekken gaat het? (laten intekenen op kaart van de wijk)

Toelichting: een 'signal place' is een plek die bewoners de indruk geven dat het met de veiligheid in hun wijk 'niet goed zit'.

Bijlage 3 Overzicht deelnemers groepsinterviews

- Accounthouder Veilig Charlois, gemeente Rotterdam
- Adjunct - directeur Beatrixschool
- Jongerenwerker Stichting JoZ
- Sociaal beheerder Het Middelpunt (in Huis van de Wijk)
- Sociaal beheerder Woonplus Rotterdam
- Vrijwilliger Vitaal Pendrecht
- Wijkcoach OGGZ
- Wijkmanagers (2)
- Wijknetwerker
- Wijkpastoor Seinpost
- Wijkraad (4)

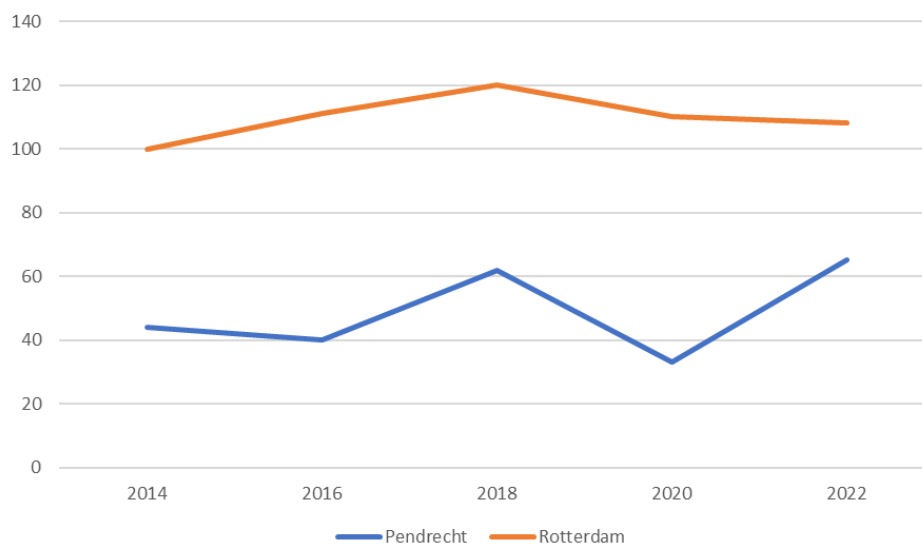
N.B. met een wijkagent is een individueel interview afgenomen.

Bijlage 4 Overzicht geïnterviewde sleutelfiguren

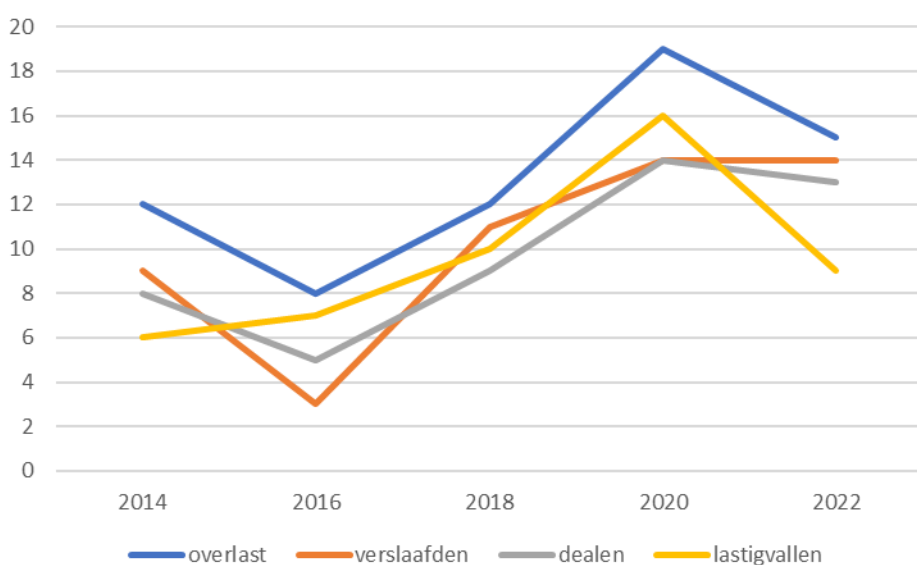
- Oprichter Stichting Orenda
- Ouderencoaches WMO
- Radar (2)
- Voorzitter VVE Zuiderkroon
- Vrijwilliger Duiveland flat

Bijlage 5 Ontwikkelingen subjectieve veiligheid in het wijkprofiel: grafieken

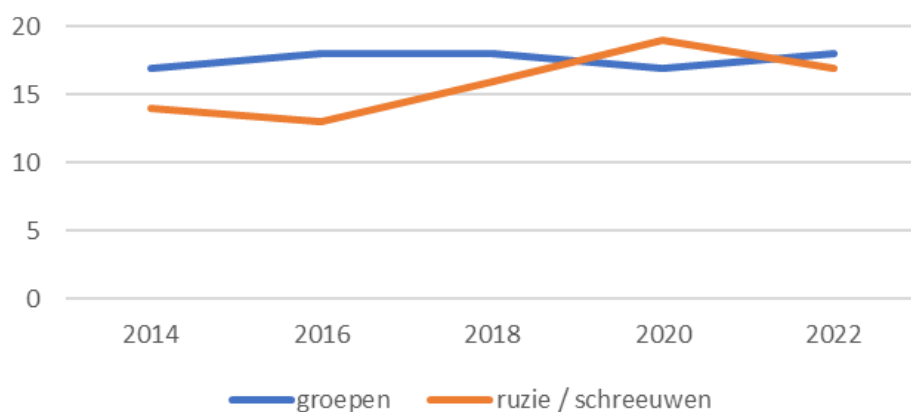
Figuur 5.1: Score veiligheidsbeleving (Wijkprofiel Rotterdam, 2022)

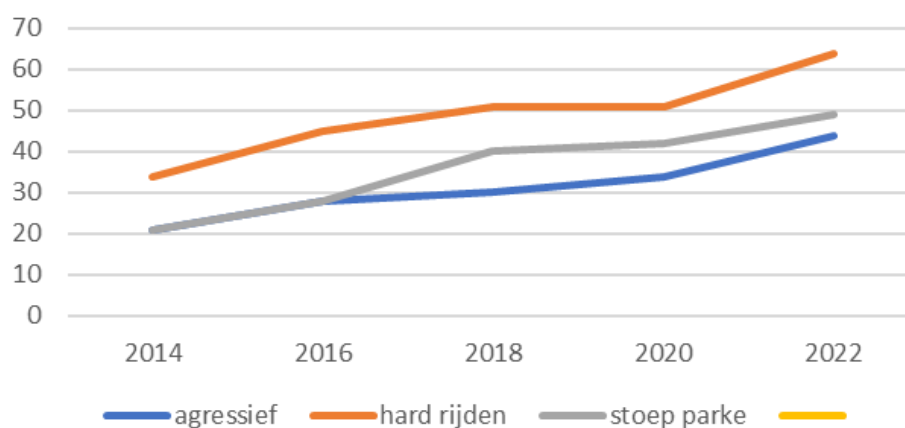
Figuur 5.2: Ervaren drugsoverlast (Wijkprofiel Rotterdam, 2022)

Figuur 5.3: Ervaren overlast jongeren (Wijkprofiel Rotterdam, 2022)

Figuur 5.4: Ervaren overlastgevend gedrag verkeer (Wijkprofiel Rotterdam, 2022)

Figuur 5.5: Ervaren overlastgevend gedrag vuil (Wijkprofiel Rotterdam, 2022)

